

ketrin M. valente

Besmrtni

Prevela Maja Radivojević

VULKAN
IZDAVAŠTVO
Beograd, 2019.

Naziv originala:
Catherynne M. Valente
DEATHLESS

Copyright © 2011 by Catherynne M. Valente
Translation Copyright © 2019 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-02524-8

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

*Za Dmitrija,
koji me je istrгнуo iz mračnog mesta*

*Od godine devetsto četrdesete
Sve gledam kao iz visoke kule
Kao da nudim oproštaj
Onom od kog sam se razdvojila davno.
Kao da se krstim
I spuštam se pod tamne svodove.*

– Ana Ahmatova

PROLOG

NE OKREĆI SE

Miris paljevine, težak i zlatan, obasuo je pokošeno žito, a zemlja se nakostrešila kao stara ćelava žena. Drveće jabuka odavno je bilo posečeno za potpalu; korenje trešanja pre mnogo vremena iskopano je i skuvano za obrok. Nebo je visilo tromo i hladno, iskašljavajući na sive i prazne farme čestice ravnodušnih sunčevih zraka. Ptice su nestale, strele su letele u nevidljivim okršajima, uvek južno, uvek daleko. Ali tri mršava, olinjala stvorenja s kandžama mlatarala su uvelom granom kruške, škiljeći očima koje su ličile na ružine pupoljke: vivak zlatnih šara, svračak oštrog kljuna i koščata vrana crnog lica stezali su deblo zelene kore. Vetar je zaduavao; mirisalo je na detelinu koja raste iz krova, na rđu i staru suhu bundevu.

Dečak je stajao i šmrkao, balavio, a suze su mu kapale niz bradu. Zglobovima na prstima pokušao je da ih obriše, češući rumeni nos, dok je drugom, izgrebanom, rukom češao stomak. Kosa mu je bila bezbojna, nisu mu se mogle odrediti godine, i mada mu se na licu nisu poznavale malje, vilica mu nije poprimila oblik četvorougla, a rebra bi mu bila uzana i da je imao mesa na njima. Spustio je pogled, previše umoran da bi škiljio gledajući jesenju svetlost. Sunce mu je cepalo zenice i tamo pravilo senke.

„Druže Tkačuk!“, prolomio se poput makaza mladi ženski glas kroz sveži, prašnjavi vazduh. „Optuženi ste za dezerterstvo, strahoviti kukavičluk pred neprijateljem. Poričete li ovo?“

Dečak je zurio u dve oficirke i njihove izgancane sudske klupe, izvučene iz kamiona na pustopoljinu, a bile su tu da bi kažnjavale, kao da je vojska bila jezivo stroga majka, a on dete koje nije došlo na večeru kad su ga pozvali. Curio mu je nos.

„Dana osamnaestog juna“, nastavila je narednica dok je olovkom grebala po papiru kao ptica po prašini, „prijavili ste se za službu kad je general-pukovnica Terešenko otvorila knjige selu Mihajlovka ne bi li svi spoznali slavu na zemlji kroz darovanje tela ljudima?“

„N-ne...“, mucao je dečak, nejasno i punog nosa, nerazumljivim glasom, punim zapušenih vokala. Oficirkin nos nabrao se od zgražavanja.

„Zašto niste?“, zauralala je, a dugmad njene maslinaste uniforme svetlucala je poput očiju na suncu.

„Ja... ja... imam jedanaest godina, gospođo.“ Narednica se namrgodila, ali nije ga pozvala u zagrljaj, nije ga podigla ili mu namestila kosu, niti ga je nahranila hlebom. Požurio je: „I imam ovu lošu nogu. Slomio sam je kad sam imao šest godina. Pao... pao sam s trešnjevog drveta. Čovek je došao sa velikom knjigom, a ja sam pobegao i sakrio se kod svinja. Neću da budem u vojsci. Ne bih ni bio dobar vojnik.“

Od uskomešanog dečakovog govora narednica je izoštrila pogled. „Služba tvog tela nije tvoja da bi je davao kako želiš. Ona pripada ljudima, a zbog slabosti si je ukrao od nas. Međutim, ljudi nisu bez velikodušnosti. Baš kao što si izabrao da se kriješ među svinjama radije nego da služiš i budeš s lavovima, možeš izabrati svoju osudu: egzekuciju streljanjem, jer više od toga i ne zaslužuješ, ili službu u kaznenom bataljonu.“

Dečak je gledao staklenih i mutnih očiju.

„To će biti prvi redovi, sine“, rekla je starija oficirka, a oštar glas bio je nežan i pun beskonačne samilosti. Vrana je zatreperila perjem; svračak je coknuo jezikom. Vivak je zazvao žalosno i visoko. Vetar je lupao travke, naglo i kratko, ni toplo ni slatko. Tamna, gusta kosa starije oficirke bila je uvijena oko glave kao kruna, a pogled joj je bio umoran i napet. „Verovatno nećeš preživeti. Ali bi i mogao. Mali si; svi smo nekad bili mali. Mogli bi te promašiti u redovima. To se dešavalo.“

Narednica je izgledala kao da se dosađuje. Zabeležila je nešto.

„Druže Tkačuk, šta ste odlučili?“

Besmrtni

Dečak nakratko nije ništa rekao, ali je pogledom prelazio preko oficirki, tražeći milost kao vepar koji njuši pečurke u humusu. Ne pronašavši ništa, jednostavno je počeo da plače: suvonjave i izgladnele suze spirale su mu prljavštinu s lica. Male grudi su se trzale i podizale; ramena su mu se tresla kao da je sneg već padao. Golom rukom unezvereno je brisao nos. U sluzi se pojavila ružičasta krv.

„’Oću da idem *kući*“, jecao je.

Vivak je zakreštao kao da su ga proboli dugačkim trnjem. Svrčak je sakrio lice. Vrana nije mogla da podnese – otvorila je crna krila i poletela.

General-majorka Marja Morevna* sedela je apatično i gledala dete kako jeca. Narednica je nestrpljivo lupkala olovkom.

„Idi“, prošaputala je Morevna. „Trči. Ne okreći se.“

Dečak ju je smeteno gledao.

„*Trči*, dečake“, prošaputala je general-majorka.

Dečak otrča. Mrlje mrtve zemlje poletele su za njim. Uhvatio ih je vetar i odneo ka moru.

---

* Lik iz ruskih bajki. Bila je carica i vojskovođa, poznata i po tome što je uspjela da uhvati Koščeja Besmrtnog, vladara tame i čarobnjaka iz ruskog folklora. (Prim. lekt.)

PRVI DEO

DUGAČKA UZANA KUĆA

*I ti ćeš doći, pod vojničkom mantijom crnom
s bojažljivom, zelenom svećom
i nećeš mi lice svoje prikazati.*

*Ali ta me zagonetka ne može mučiti zadugo:
Čija je ovde ruka, pod tom belom rukavicom,
ko je poslao lutalicu, koja dolazi u tmuni?*

– Ana Ahmatova

TRI MUŽA DOLAZE U GOROHOVU ULICU

U gradu pokraj mora koji se nekad zvao Sankt Peterburg, potom Petrograd, a onda i Lenjingrad, a zatim, mnogo kasnije, ponovo Sankt Peterburg, nalazila se dugačka uzana kuća u dugačkoj uzanoj ulici. Pokraj dugačkog uzanog prozora, devojčica u bledoplavoj haljini i bledozelenim papučama čekala je da je ptica uzme za ženu.

Ovo bi bio dovoljan razlog za mnoge devojčice da budu zatvorene u sobi dok ne prestanu da razmišljaju o nečemu tako uznemirujućem, ali Marja Morevna je, sa svog prozora, videla sva tri muža svojih sestara pre nego što su pokucali na velika trešnjeva vrata, stoga je bila uverena u svoju sudbinu kao što je bila sigurna koje je boje mesec.

Prvi je došao kad je Marja imala samo šest godina, a njena sestra bila je visoka i bela, zlatna kosa joj je po leđima lupala kao plast sena u jesen. Bio je to vlažan, srebrnasti dan, a dugački uzani oblaci kotrljali su se po nebu kao uredno umotane cigarete. Marja je s gornjeg sprata posmatrala ptice koje su se, ključajući i hvatajući prve i naj-sitnije kapljice kiše, skupljale na hrastovima, a sva krilata stvorenja dobro znaju da su te prve kapljice najslađe, kao maleno grožđe koje cveta na jeziku. Smejala se prizoru vrana koje su se borile za kišu, i dok se smejujila, jato se kao jedan okrenulo i pogledalo je, a oči vrana postadoše poput vrhova igle. Jedna od njih, debela i crna, opasno se

nagnula na zelenoj grani i, ne skidajući pogled s Marjinog prozora, silovito pala – bum, tras! – na ulicu. Međutim, mala ptica je odskočila, a kad se uspravila, pretvorila se u lepog mladića u finoj crnoj uniformi. Dugmad je na odelu sijala poput kišnih kapljica, a nos mu je bio veliki i zlokobno zakrivljen.

Mladić je pokucao na velika trešnjeva vrata, a majka Marje Morevne je sva pocrvenela.

„Došao sam po devojku s prozora“, izgovorio je resko i slatko. „Ja sam poručnik Grač, iz careve lične garde. Imam mnoštvo prekrasnih kuća, punih semenja, mnogo divnih polja punih žitarica i imam više haljina nego što bi mogla da ih nosi čak i kad bi ih presvlačila svakog jutra, večeri i noći svakog dana do kraja života.“

„Sigurno mislite na Olgu“, rekla je Marjina majka, a ruka joj odlete do vrata. „Ona je najstarija i najlepša od svih mojih ćerki.“

I tako je Olga, koja je zaista sedela kraj prozora na prvom spratu što je gledao na baštu punu opalih jabuka, a ne na ulicu, došla do vrata. Kao pijanica je upijala pogledom lepog mladog muškarca u njegovoj finoj crnoj uniformi, i čedno ga poljubila u oba obraza. Zajedno su išli Gorohovom ulicom, a on joj je kupio zlatni šešir, s dugačkim crnim perima zadenutim u obod.

Kad su se te večeri vratili, poručnik Grač je pogledao ljubičasto nebo i uzdahnuo. „Ovo nije devojka s prozora. Ali voleću je kao da jeste, jer sad shvatam da mi ona s prozora nije namenjena.“

I tako je Olga otišla na posed pukovnika Grača i pisala sestrama prefinjena pisma, u kojima su glagoli zidali dvorce, a dativi nicali kao negovane ruže.

Drugi muž došao je kad je Marja imala devet godina, a njena sestra Tatjana bila je lukava i rumena kao lisica, treptala je sivim očima na sve što je neverovatno. Marja Morevna sedela je kraj svog prozora i vezla obod odela za krštenje Olginog drugog sina. Bilo je proleće, a dugačka uzana ulica posle prolećne kiše bila je klizava i svetlucava, ukrašena vlažnim ružičastim laticama. Marja je ponovo s gornjeg sprata posmatrala ptice koje su se skupljale na velikom hrastu, grickajući i ključajući natopljene i naborane trešnjine cvetove, a svako kri-lato stvorenje zna da je to najukusniji od svih cvetova, poput mirisnih

kolača koji se tope na jeziku. Smejala se dok je gledala vivke kako se bore oko cvetova, i dok je to činila, jato se kao jedan okrenulo prema njoj, a oči vivaka postadoše kao oštrice noža. Jedan od njih, mali i braonkast, opasno se nagnuo na zelenoj grani i, ne skidajući pogleda sa Marjinog prozora, silovito je pao – bum, tras! – na ulicu. Međutim, mala ptica je poskočila, a kad se uspravila, pretvorila se u lepog mladića u finoj braon uniformi s dugačkom belom ešarpom. Dugmad mu je blistala poput sunčeve svetlosti, i usta su mu bila zaobljena i blaga.

Mladić je pokucao na velika vrata od trešnjevog drveta, a majka Marje Morevne osmehnula se kad ju je pogledao.

„Ja sam poručnik Zujok iz Bele garde“, izgovorio je kad se naličje sveta promenilo. „Došao sam po devojkicu s prozora. Imam mnoštvo prekrasnih kuća punih voća, mnogo divnih polja punih puževa, i imam dragulja više nego što bi ih mogla nositi čak i kad bi prstenje menjala svakog jutra, večeri i noći svakog dana do kraja života.“

„Sigurno mislite na Tatjanu“, rekla je Marjina majka, stavivši ruku na grudi. „Ona je druga najstarija i druga najlepša od mojih ćerki.“

I tako je Tatjana, koja je zaista sedela na prozoru prvog sprata što je gledao na baštu punu plodova jabuka, a ne na ulicu, došla do vrata. Videvši lepog mladića u finoj braon uniformi, gorela je od želje kao svileni balon i poljubila ga je, nimalo stidljivo, u usta. Zajedno su išli Gorohovom ulicom, a on joj je kupio beli šešir, koji je na obodu imao dugačka pera boje kestena.

Kad su se te večeri vratili, poručnik Zujok je pogledao tirkizno nebo i uzdahnuo. „Ovo nije devojkica s prozora. Ali voleću je kao da jeste, jer sad shvatam da mi ona s prozora nije namenjena.“

I tako je Tatjana srećno otišla na posed poručnika Zujoka i pisala sestrama prefinjena pisma, u kojima su glagoli plesali na stranicama, a dativi bili rasprostrti kao stolovi postavljeni za gozbu.

Treći muž došao je kad je Marja imala dvanaest godina, a njena sestra Ana bila je mršava i nežna poput srne, dok joj je rumenilo oblivalo obraze. Marja Morevna sedela je na prozoru i Tatjaninoj prvoj ćerki vezla okovratnik za zabavu. Bila je zima, a sneg se na Gorohovoj ulici gomilao u nanosima nalik na dugačke zelene brežuljke. Marja je, s gornjeg sprata, ponovo posmatrala ptice koje su se skupljale na

hrastu, grickajući i ključajući poslednje jesenje lešnike što su ukrale veverice i sakrile u pukotinama debla, a svako je krilato stvorenje znalo da je to najkiselije od svih koštunjavih plodova, poput stare tuge, teške na jeziku. Smejala se kad je videla svračke kako se bore oko žireva, i dok je to radila, jato se kao jedan okrenulo prema njoj, s očima poput vrhova bajoneta. Jedan od svračaka, sivi s crvenom prugom na obrazu, opasno se nagnuo na grani i, ne skidajući pogled s Marjinog prozora, silovito je pao – bum, tras! – na ulicu. Međutim, mala ptica je poskočila, a kad se uspravila, pretvorila se u lepog mladića u finoj sivoj uniformi s dugačkom crvenom ešarpom. Dugmad mu je blistala poput uličnih svetiljki, a oči su mu bile skupljene i mudre.

Mladić je pokucao na velika vrata trešnjevog drveta, a majka Marje Morevne namrštila se kad ju je pogledao.

„Ja sam poručnik Žulan iz Crvene armije“, rekao je, a svet je počeo sa sobom da se bori, ne mogavši da odluči kakav će biti. „Došao sam po devojku s prozora. Imam mnoštvo prekrasnih kuća koje ravnomerno delim prijateljima, mnogo divnih reka punih ribe, koje ravnomerno delim onima s mrežama, i imam više mudrih knjiga nego što bi mogla da ih pročita čak i kad bi čitala različitu knjigu svakog jutra, večeri i noći svakog dana do kraja života.“

„Sigurno mislite na Anu“, rekla je Marjina majka čvrsto se podbočivši. „Ona je treća najstarija i treća najlepša od mojih ćerki.“

I tako je Ana, koja je zaista sedela kraj prozora na prvom spratu što je gledao na baštu punu golih grana, a ne na ulicu, došla do vrata. Bila je ispunjena kao vedro vode videvši lepog mladića u finoj sivoj uniformi i, uz strahovito snebivanje, dopustila mu je samo da joj poljubi ruku. Zajedno su išli Komisarskom ulicom, što je bio novi naziv ulice, i on joj je kupio običnu sivu kapu s crvenom zvezdom na obodu.

Kad su se te večeri vratili, poručnik Žulan je pogledao crno nebo i uzdahnuo. „Ovo nije devojka s prozora. Ali voleću je kao da jeste, jer sad shvatam da mi ona s prozora nije namenjena.“

I tako je Ana, po dužnosti, otišla na posed poručnika Žulana i pisala sestrama fino sročena pisma, u kojima su glagoli bili ravnomerno raspoređeni s imenicama, a dativi nisu tražili više od potrebnog.

CRVENA MARAMA

U tom gradu pokraj mora što se sad nepobitno zvao Petrograd, a koji pod bolom kazne nije ni pamtio da su ga zvali i Sankt Peterburg, u toj dugačkoj uzanoj kući u toj dugačkoj uzanoj ulici, sedela je Marja Morevna pored prozora i plela kaputić za Aninog prvog sina. Bila je stara petnaest godina, petnaest dana i petnaest sati, četvrta najstarija i četvrta najlepša. Smireno je čekala da se ptice skupe na letnjem drveću, čekala je da počnu da se bore oko nabreklih rumenih trešanja i da se jedna opasno nagne na grani, baš opasno – ali nijedna ptica nije dolazila, a ona je počinjala da se brine.

Raspustila je dugu kosu iz pletenica. Bosonoga je šetala po pločicama kuće u Gorohovoj ulici ne bi li sačuvala jedine cipele za duge šetnje do škole – i Marja, kao dete čija se majka, udovica, opet udala, nikad nije mogla da se seti da tu dugačku tanku ulicu zove novim imenom, budući da ju je čitavog detinjstva znala kao Gorohovu. U kući je sad bilo i drugih porodica jer, naravno, ovakva fina kuća se nije smela čuvati sebično pod jednim prezimenom.

Bilo bi opskurno tako uraditi, složio se Marjin otac.

Sigurno je ovako bolje, rekla je Marjina mama klimajući glavom.

Dvanaest majki i dvanaest očeva bilo je potrpano u dugačkoj tankoj kući, a svaki par je imao po četvoro dece, i navlačili su stare kobalt-plave i srebrne zavese do sredine sobe da naprave lavirinte od dvanaest

trpezarija, dvanaest dnevnih soba i dvanaest spavaćih soba. Moglo se reći, i bilo je tako, da je Marja Morevna imala dvanaest majki i dvanaest očeva, kao i ostala deca u toj dugačkoj tankoj kući. Ali sve su se Marjine majke smejale njenom besmislenom ponašanju. Svi su očevi smrknuto gledali njenu divlju, raspuštenu kosu. Sva njihova deca krala su joj kolačiće sa zajedničkog stola. Nije im se dopadala, a ni oni njoj. Bili su u njenoj kući, na njenim stvarima, i mada je bilo zaista lepo deliti, njen stomak nije marširao pred tim i nije razumeo svoju patriotsku dužnost. I, ako su smatrali da je njeno ponašanje besmisleno, ukoliko su mislili da je malo luda, neka ih. To je značilo da su je ostavili na miru. Marja se, svakako, nije besmisleno ponašala. Ona je razmišljala.

Potrebno je mnogo vremena razmišljati o nečemu takom osobitom kao što su ptice. Ne može se to tek tako prepustiti uobičajenom naletu i jurcanju sećanja i nepoštenim taktikama. Stoga, kad je postalo jasno da nijedan svračak neće doći i odvesti je iz pretrpane kuće, od neprekidne buke kuvanja koju su stvarali Blodnikov i od zvuka popravljavanja stepenica Djačenkovi; odvesti je dok joj se kosa proređuje, dok se zajednički sto sve više i više produžava, odvesti je od znojavog pogleda druga Pjakovskog; Marjin um je samom sebi napravio zadatak da sve sredi. Bez obzira na to šta je, naizgled, radila – čistila lišće, učila istoriju ili pomagala jednoj od majki da zašije košulje – srce joj je igralo zbog ptica, pokušavajući da ih smesti negde gde bi to ponovo imalo smisla.

Marja je svoje detinjstvo posmatrala kao da gleda leptira. Posmatrala ga je kao što matematičar gleda jednačinu. Ako uzmemo za primer da je svet sačinjen tako da je moguće da se ptice, u bilo kom trenutku, pretvore u muževe i da niko to ne komentariše, kakav se zaključak može iz toga izvesti? *Da svi već znaju ovo i da je to samo meni neobično. U suprotnom, samo sam ja videla kako se to događa i više niko ne zna da je svet takav.* Budući da ni njena majka, a ni njen otac, kao ni Svetlana Tihonova ili Jelena Grigorijevna nikad nisu spomenuli da su im muževi bili ptice, Marja je izbacila prvi zaključak. Međutim, drugi je zaključak vodio delikatnim i uznemirujućim hipotezama.

Prva mogućnost: možda niko nije smeo da vidi kako muž izgleda pre nego što postane, manje-više, pristojan. Možda je država muževa bila neobično i zastrašujuće mesto, koje je bilo prepuno ne samo ptica